

ГЛОСАРІЙ

Авангардизм (від фр. *avant* – попереду та *garde* – охорона) – одна зі світонастанов модернізму, скерована на руйнування традиційних художніх законів, форм. Термін для означення так званих «лівих течій» у мистецтві, радикальніших, ніж модернізм. Мистецтво авангардизму складне і суперечливе, воно містить у собі продуктивні пошуки нових художніх форм і бачення світу. Серед його експериментів є невдалі «одноднівки», данина швидкоплинній моді, але залишається й те, що визначило нові імпульси в культурі нашого часу. Загальними рисами авангардизму є: атмосфера бунту; настанова на постійне оновлення та творчий експеримент; зовнішньо-формальна новизна; епатаж; аморалізм; принцип деструкції цілого та монтажу його уламків; колажування; мозаїчність; потік свідомості; ігрові перевтілення.

Андеграунд (від англ. *underground* – під землею), андеграундна культура – термін на позначення культури, альтернативної до офіційної і яка не підтримується засобами масової інформації або творчість осіб, приналежних до субкультури чи контркультури, яка суперечить усталеним філософським, етичним, естетичним кодам соціуму й скеровується на самовираження. Для андеграунду характерні розрив з панівною ідеологією, ігнорування стилістичних та мовних обмежень, відмова від загальноприйнятих цінностей, норм, соціальних і художніх традицій. Іноді цей термін використовують на позначення соціальних і політичних течій та груп.

Анімізм (від лат. *anima* – «душа», *animus* – «дух») – віра в те, що предмети, природні явища, тварини або люди наділені душею. У теорії релігії концепція духовного домінує над концепцією матеріального: наприклад, душа, як безтілесна копія тіла, може існувати самостійно як при житті, так і після нього.

Архетип (мистецтво) – первинний образ, оригінал; загальнолюдські символи, на яких базуються міфи, фольклор і культура в цілому (зла мачуха, вірний слуга і подібне).

Бароко (від порт. *barroco*, ісп. *barroco* та фр. *baroque* – перлина неправильної форми) – стиль у європейському мистецтві (живописі, скульптурі, музиці, літературі) та архітектурі початку XVI – кінця XVIII ст. За естетичним визначенням, бароко – стиль, що виникає на хвилі кризи гуманізму і народження маньєризму. Він висловлює бажання насолоджуватись дарунками життя, мистецтва і природи. Великого значення в цей час набули церемоніали, етикет, ушляхетнення способу життя й зовнішнього вигляду людини. Основні риси стилю бароко – парадність, урочистість, пишність, динамічність. Особливо треба відзначити прагнення до синтезу мистецтв – взаємопроникнення архітектури, скульптури, живопису й декоративного мистецтва. Архітектура бароко вирізняється просторовим розмахом, плавністю й складним поєднанням криволінійних форм, злиттям об'ємів у динамічну масу, багату на скульптурний декор.

Вертеп – старовинний пересувний український ляльковий театр, де ставили релігійні й світські (переважно жартівливі та іронічні) п'єси; відтворена стайня з народженням Христа. Український вертеп відомий з XVII ст. Світська частина вистави поклала початок української комедії XIX ст. Вертеп поширений в основному в Україні, в барокову добу (XVII-XVIII ст.) і мав численні регіональні варіанти.

Відродження, або Ренесанс (фр. Renaissance – «Відродження») – культурно-філософський рух кінця Середньовіччя – початку Нового часу, що ґрунтувався на ідеалах гуманізму та орієнтувався на спадщину античності. Виділяють п'ять періодів доби Відродження: Протовідродження (Передвідродження) (2-а половина XIII – XIV ст.); Раннє Відродження (1410/1425 рр. XV ст. – кін. XV ст.); Високе Відродження (кін. XV – перші 20 років XVI ст.); Пізнє Відродження (сер. XVI – 90-ті роки XVI ст.), співіснування з маньєризмом. В архітектурі – виникнення палладіанства; Північне Відродження – XVI століття, співіснування з північним і італійським маньєризмом.

Візантійський стиль – зародився у Візантії, зазнав сильного впливу романського стилю. Тяжіє до пишноти, багатства, достатку прикрас, руху мас, особливо широко використовує арки різноманітних форм і купольні склепіння. Істотний елемент візантійських церков представляють колони, які, утворюючи галереї, є опорою для куполу. Колони переходять в капітелі, прикрашені акантовим листям і тваринами, на яких майже завжди спирається додаткова капітель, оздоблена рельєфом. На зовнішніх і внутрішніх стінах і на стелях багатющий і блискучий мозаїчний декор.

Еклектизм, також еклектика, вибірковість (грец. *εκλεκτός*, «вибраний»; від грец. *εκλέγω*, «обирати») – у найширшому значенні – механічне поєднання в одному вченні різнорідних, органічно несумісних елементів, які запозичуються з протилежних концепцій. В архітектурі та живописі еклектизм – поєднання різнорідних стильових елементів чи довільний вибір стилістичного оформлення для будівель або художніх виробів, які мають якісно інше значення та призначення (використання історичних стилів в архітектурі та художній промисловості XIX ст.).

Імпресіонізм (від фр. *impression* – враження) – мистецька течія у живописі, а також у літературі та музиці, яка виникла в 1860-х рр. та остаточно сформувалася на початку XX ст. у Франції. Засновники імпресіонізму діяли на протигагу реалізму (особливо неокласицизму, а також і натуралізму). Імпресіоністи у своїх творах намагаються відтворити шляхетні, витончені особисті враження та спостереження мінливих миттєвих відчуттів і переживань, природу, схопити мінливі ефекти світла, проте, на відміну від неокласицизму, не мають на меті об'єктивно відобразити реальність, а ставлять за ціль поділитися власними почуттями зі споглядальником твору, вплинути на нього.

Кіч, або Кітч (нім. *kitsch* – нищість, халтура, несмак) – категорія мистецтва, що характеризується спрямуванням на те, аби виглядати, як «високе» мистецтво, наслідуючи його зовнішні риси, але використовуючи

дешеві матеріали і методи виготовлення. Кіч – це переважно масове мистецтво, що робить ознаки дорогого, елітарного мистецтва доступними для загалу.

Класицизм (англ. classicism, від лат. classicus – зразковий) – напрям в європейському мистецтві, який уперше заявив про себе в культурі XVI ст. Найбільшого розквіту досягає у Франції (XVII ст.). Певною мірою притаманний мистецтву усіх країн Європи, у деяких зберігав свої позиції аж до першої чверті XIX ст. Для класицизму важливим був принцип свободи вибору – необмеженість власного, суб'єктивного трактування історичних форм. В Україні класицизм не зміг у силу несприятливих історичних обставин розвинутися як цілісна структурована система, переважно орієнтувався на низькі жанри (очевидно, під впливом низового бароко). Український класицизм, незважаючи на свій не вельми різноманітний прояв, знаменує собою перехід до єдиної літературної мови. Вживання народної мови вимагали наявні в літературі українського класицизму жанри – трагедія, байка, комедія, народне оповідання. Такий перехід від білінгвічного бароко (церковнослов'янська й українська мови) стає для України справжнім літературним ренесансом.

Культура – сукупність матеріального і духовного надбання певної людської спільноти (етносу, нації), нагромадженого, закріпленого і збагаченого протягом тривалого періоду, що передається від покоління до покоління, включає всі види мистецтва, культурну спадщину, культурні цінності, науку, освіту та відображає рівень розвитку цієї спільноти.

Літопис – історико-літературний твір у Русі, пізніше в Україні, Московщині та Білорусі, в якому оповідь велася за роками (хронологія). Писали переважно церковнослов'янською мовою, з численними вкрапленнями місцевої лексики. В інших християнських країнах подібні давні твори мають назву «хроніки», які писалися, як правило, латиною. Назва «літопис» походить від структури літопису, де твори починались зі слів «в літо». Літописи – важливі пам'ятки літератури, цінні джерела для дослідження слов'янської історії з давніх часів до XVIII століття включно.

Магія (від грец. «чаклунство», «чарівництво») або чари – сукупність прийомів і обрядів, що здійснюються з метою вплинути надприродним шляхом на явища природи, тварин або людину.

Мистецтво – творча художня діяльність у сферах: літератури, архітектури, скульптури, живопису, графіки, декоративно-вжиткового мистецтва, музики, танцю, театру, кіно та інші види діяльності людини, що відображають дійсність у художніх образах.

Міф або міт (від грец. μύθος, буквально «оповідь», «розповідь», «сказання») – оповідь, що пояснює походження певних елементів світобудови чи світу загалом через емоційно-чуттєві образи. Міф є основою різних релігійних систем, фольклорних традицій, художньої творчості. Окремі міфи, які складають певну систему, утворюють міфологію того чи іншого народу, культури, соціальної групи, яка лежить в основі характерного їм світогляду. Міфи характерні як для первісних народів, що перебували або

перебувають на стадії дораціонального, дофілософського та дорелігійного мислення, так і сучасної людини.

Модернізм (дослівно – «осучаснений», від лат. *modernus* – сучасний) – це філософський і мистецький рух, який поряд з культурними течіями та змінами виник через широкомасштабні та далекосяжні трансформації у західному суспільстві в кінці XIX – початку XX ст. Серед факторів, що формували модернізм, були розвиток сучасних індустріальних суспільств та швидке зростання міст, а потім реакції на жахи Першої світової війни. Модернізм також відкинув визначеність мислення просвітництва, хоча багато модерністів також відкидали релігійну віру. Модернізм, як правило, включає діяльність та творіння тих, хто відчував традиційні форми мистецтва, архітектури, літератури, релігійної віри, філософії, соціальних організацій, діяльність щоденного життя і науки стали непристосованими до своїх завдань і застаріли в нове економічне, соціальне та політичне середовище сформованого повністю індустріалізованого світу.

Мозаїка (фр. *mosaïque*, італ. *mosaico*, від лат. *musivum*, букв. «присвячене музам»; грец. *μουσα* – «муза») – зображення чи візерунок, виконані з кольорових каменів, смальти, керамічних плиток, шпону та інших матеріалів.

Неоромантизм (від грецьк. *νέος* – молодий, новий і фр. *romantisme*) – умовна назва естетичних тенденцій, що виникли в світовій культурі, зокрема в літературі, живописі та музиці, який традиційно пов'язують з модерністськими реакціями на позитивізм і натуралізм напри. XIX – на поч. XX ст. Течія раннього модернізму.

Нонконформізм (англ. *non-conformism* – «незгода») – незгода, неприйняття або критичне сприйняття норм, цінностей, цілей, панівних у конкретній групі в суспільстві, намір здолати догматичні стереотипи і замість пасивної безособової позиції виявити змістовну, індивідуальну. Нонконформізм є синонімом термінів андеграунд, «неофіційне мистецтво», «дисидентське мистецтво», які характеризують культуру, що перебувала під забороною в тоталітарних країнах Східної Європи та СРСР у період від 1950 до кінця 1980 рр. Це вільна творчість, що виникла всупереч ідеологічній регламентації життя у суспільстві і була антиподом офіційно канонізованому мистецтву. Централізованій надіндивідуальній та наднаціональній імперській ідеології андеграунд протиставляв протилежні, загалом персоніфіковані ідеали: суб'єктивізм, індивідуалізм, ірраціоналізм, еротичу, чуттєвість. В Україні надзвичайно важливою була тематика відродження національних традицій.

Парсуна – жанр портретного живопису кін. XVI-XVII ст., що використовував прийоми іконопису.

Партесний хорівий концерт – церковне хорове багатоголосся із 8-20 самостійних партій.

Петрогліфи (наскальні зображення) – висічені зображення на кам'яній основі (грец. *πέτρος* – камінь і грец. *γλυφή* – різьблення), що є важливим історичним джерелом. Однозначного визначення петрогліфів не існує. Під

визначення цього терміна підпадають як первісні печерні наскальні тесані малюнки, так і пізніші, наприклад, на спеціально встановлених каменях, мегалітах чи «диких» скелях. Традиційно так називають всі зображення на камені з найдавніших часів (палеоліту) аж до середньовіччя, за винятком тих, в яких, імовірно, наявна добре розроблена система знаків.

Позитивізм (франц. positivisme, від лат. positivus – позитивний) – філософський напрям, що базується на принципі: будь-яке справжнє, «позитивне» знання можна отримати лише як результат окремих спецнаук та їх синтетичного поєднання, і що філософія як особлива наука, яка претендує на самостійне дослідження реальності, не має права на існування. У філософії позитивізм – це концепція, яка зазначає, що людське мислення проходить три етапи розвитку: теологічний (релігійний), метафізичний (філософський) та позитивний (науковий).

Поп-арт (англ. pop-art, скорочення від англ. popular art, етимологію також пов'язують із англ. pop – уривчастий удар, плескіт) – напрям в образотворчому мистецтві 1950-1960-х рр., що виник як реакція на абстрактний експресіонізм та використовує образи продуктів вжитку. Образ, запозичений у масовій культурі, переміщується в інший контекст: змінюються масштаб та матеріал; оголюється прийом або технічний метод; виявляються інформаційні перешкоди та ін.

Постмодернізм (фр. postmodernisme – після модернізму) – світоглядно-мистецький напрям, що виник та існує за епохи постмодерну. Відлік його існування зазвичай ведеться від 1960-1970 рр., коли він виникає в США та Західній Європі. Передумовами появи постмодернізму стало розчарування в ідеалах модернізму: безповоротності прогресу, вирішенні наукою й технікою глобальних проблем людства, цілісності світу, існуванні загальнолюдських цінностей. Для постмодернізму характерні розмиття меж мистецьких жанрів і напрямів, усунення відокремленості масової культури від елітарної, автора від глядача (читача), проголошення відносності істини та цінностей, недовіра до авторитетів, деконструкція, гра та іронія.

Психоаналіз – це метод дослідження людської психіки, основа й джерело усіх видів сучасної психотерапії, найбільш глибокий метод роботи з людиною. Це можливість побачити, дослідити і трансформувати індивідуальну психіку суб'єкта, а також метод пізнання і дослідження масових процесів, що відбуваються у суспільстві.

Реформація (від лат. Reformatio – перетворення, виправлення) – церковно-релігійні й суспільно-політичні течії, спрямовані проти католицької церкви, на повернення до біблійних джерел християнства. Набували форми релігійної боротьби проти католицької церкви і папської влади.

Розстріляне відродження – літературно-мистецьке покоління 1920 – поч. 1930-х рр. в Україні, яке дало високохудожні твори у галузі літератури, живопису, музики, театру і яке було знищене тоталітарним сталінським режимом.

Рококо – галантний, реверсований стиль щодо бароко, що в другій половині XVIII століття дійшов (з Франції і Австрії) до України – до Києва,

Львова у 1760-1770-х рр. Творчим рушієм доби рококо у всіх ділянках культури було еспрі («esprit») на противагу чуттєвості («sensibilité») чи рації («raison») класицизму. У мистецтві визначається легкими, нервовими, ніжними та химерними формами («грайливе» рококо). Він виявився насамперед у розплануванні і декорації інтер'єру (палаців, церков, костьолів). В добу рококо скульптура (переважно поліхромна) стала істотною частиною архітектурної композиції, а орнамент (зокрема у різьбі) набрав форм мушлі («rocaille»). У добу рококо широко розвинулося мистецьке ремесло – ткацтво, ювелірство, порцеляна, меблі, гобелени.

Символізм (фр. symbolisme, з грец. символон – ознака, прикмета, символ) – літературно-мистецький напрям кін. XIX – поч. XX ст., основоположники якого проголосили основою мистецької творчості символ – таємну ідею, приховану у глибині всіх навколишніх, а також і потойбічних явищ, що її можливо розкрити, збагнути й відобразити тільки за допомогою мистецтва, зокрема музики й поезії. Зумовлена цією установою поетика символізму вирізнялася глибоким культотом «слова, як такого» («світ слова»), великою увагою до музичності, формальних пошуків, ускладнених образів й асоціацій, нахилом до таємничості, а то й містичності, що виявлявся особливо у використанні натяків і недомовок, у вживанні великих літер у деяких словах для підкреслення їх особливого значення тощо.

Структуралізм – це філософський напрям, що трактує явища буття, як певну структуру, частини якої пов'язані між собою і утворюють більш всеосяжну систему або структуру. Структуралізм має на меті розкрити структури, які лежать в основі всіх речей, які роблять люди, думають, сприймають і відчувають. Структуралізм – це «віра, що явища людського життя не зрозумілі, окрім як через їх взаємовідносини».

Тотемізм (мовою індіанців-оджибве (журавля) тотем означає – його рід) є віра у надприродну спорідненість людських колективів з певними видами тварин. Тотемами називають тварин, яких первісні люди вважали своїми надприродними родичами. У тотемах люди вбачали покровителів роду і племені, захисників і заступників, помічників у розв'язанні всіх конфліктів. Усі вважалися братами й сестрами людей, і тому свої родові колективи первісні мисливці називали їх іменами.

Українізація – це політика в національно-культурній сфері, яка здійснювалася радянським керівництвом в Україні у 1920-ті рр. Українізація передбачала задоволення певних національних вимог українського народу: висування українців на керівні посади; запровадження української мови в державні та культурні установи, пресу, навчальні заклади; розвиток національної за формою й радянської за змістом культури; створення відповідних умов для культурного розвитку національних меншин, які проживали в Україні.

Фетишизм (від португ. fetico – «зачарована річ») – форма найдавніших вірувань, що полягали у мисленно-фантазійному наділенні деяких предметів неживої природи «чуттєво-надчуттєвими» якостями. Фетишизм виник у ранньородовому суспільстві за вкрай низького розвитку продуктивних сил і

знань. Вважалося, що фетишизовані предмети – камінці, кістки, панцирі черепах, пір'я тощо – є живими істотами й можуть мати для людини охоронне значення (амулети, талісмани), завдавати шкоди ворогові, викликати чи припиняти дощ і т.п. Фетишам не поклонялися, їх шанували.

Фреска (від італ. fresco, дос. «свіжий») – живопис на вологій штукатурці, одна з технік настінного малярства, протилежна до «а секко» (розпис по сухому). Фресками називають також твір, виконаний у цій техніці. Робилися за допомогою сиру, шматків каменю, природних барвників та ін.

Футуризм (від італ. futurismo та лат. futurum – майбутнє) – авангардний напрям у мистецтві, що розвинувся на початку ХХ ст. здебільшого в Італії й відстоював крайній формалізм, пропагував культ індивідуалізму, відкидав загальноприйняті мовні та поетично-мистецькі норми. Футуризм проголошував перемогу техніки, науки, швидкості, війни, боротьби з природою та жіноцтвом.

Цивілізація – це людська спільнота, яка протягом певного періоду має стійкі особливі риси в соціально-політичній організації, економіці та культурі, спільні духовні цінності та ідеали, ментальність.